

ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЗАСОБИ РОЗВИТКУ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ КЛЮЧОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ «ВІЛЬНЕ ВОЛОДІННЯ ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ» У МІРКУВАННЯХ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ТА В СУЧАСНІЙ УРОЧНІЙ ТА ПОЗАУРОЧНІЙ ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ

У Державному стандарті початкової освіти [3] до переліку ключових компетентностей віднесено вільне володіння державною мовою, що передбачає: вміння усно і письмово висловлювати свої думки і почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти; любов до читання; відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження; готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях.

Різноаспектний склад зазначеної ключової компетентності вказує на необхідність задіяння молодших школярів до різних видів діяльності, зокрема до: слухання, сприймання і відтворення інформації, читання та розуміння прочитаного, ведення діалогу, відстоювання своїх поглядів на певні мовні явища та (чи) ситуації, висловлювання власних думок, міркувань, поглядів усній та письмовій формах, спілкування в різноманітних умовах та з різними комунікантами тощо.

За М. Вашуленком [1], слід також залучати учнів початкових класів до таких видів діяльності, якими передбачено, по-перше, розуміння та продукування необмеженої кількості правильних повідомлень, розуміння значення слів, знання правил поєднання їх між собою для побудови речень різних за метою висловлювання, інтонацією та структурою; по-друге, поєднання повідомлень у зв'язні дискурси, використання мовних засобів для розуміння тексту, побудови усних і письмових зв'язних висловлювань; по-третє, розуміння та продукування мовлення у конкретному соціолінгвістичному контексті спілкування.

На наше переконання, сучасні напрацювання перегукуються з міркуваннями В. Сухомлинського [5], який вважав, що

сформованість в учнів уміння читати є найважливішим інструментом навчання. На його думку, швидко і свідомо читати – це значить сприймати очима і в думці частину речення чи невелике речення цілком, відірвати свій погляд від книги, вимовити те, що запам'яталося, і водночас думати – не тільки про те, про що читається, а й про якість картини, образи, уявлення, факти, явища, пов'язані зі змістом матеріалу, який читається.

У Типовій освітній програмі, розробленій під керівництвом Савченко О. Я. (3-4 клас) [9], значна увага приділяється розвитку інтересу до читання, що, у свою чергу, сприяє формуванню пізнавального інтересу до рідного слова та розширює палітру залучення молодших школярів до практичного застосування умінь з різних видів мовленнєвої діяльності в навчальних і життєвих ситуаціях. Вільне володіння державною мовою формується під час опрацювання контенту змістової лінії «Читання» (1-2 клас), логічно продовжується в процесі навчання за змістовою лінією «Досліджуємо медіа» (3-4 клас) та спрямовується на «формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення власного досвіду, створювати прості медіапродукти» [9, с. 6].

У Типових освітніх програмах, розроблених під керівництвом Шияна Р. Б., в описі завдань мовно-літературної освітньої галузі для 1-2 та 3-4 класів превалює така спрямованість, як: «виховання стійкої мотивації до читання» та «розвиток уміння вдумливого читання» [8, с. 4]. Практична реалізація змістової лінії «Читаємо», у першу

чергу, спрямована на розвиток мотивації дітей до читання, залучення їх до читацької діяльності, яка ґрунтується на учнівській ініціативності та самостійності у доборі текстів для читання та інтерпретації прочитаного. «Під час читання учні розвивають уміння сприймати та аналізувати текст, оцінювати прочитане та перетворювати інформацію, уявляти, мислити творчо» [8, с. 4].

Методична визначеність процесів формування й розвитку інтересу до читання у Новій українській школі збагатилася методикою «Щоденні 5» (автори Г. Боші та Д. Мозер) та п'ятьма видами діяльності («Письмо для себе», «Читання для себе», «Читання для когось», «Робота зі словами», «Слухання»). Ці види діяльності молодші школярі мають виконувати як щодня під час уроків, так і за складеним графіком. Приміром, методикою «Щоденні 5» передбачено обов'язкове виконання таких двох видів діяльності, як: «Письмо для себе», «Читання для себе». А також допускається складання графіку для виконання решти видів діяльності, а саме: «Читання для когось», «Робота зі словами», «Слухання».

Сучасні учителі прищеплюють учням початкової школи інтерес до книжки та любов до читання різними способами:

- оточують дітей найрізноманітнішими книгами;

- добирають зміст та різні форми роботи з книгою відповідно до рівня знань і вмінь учнів, їхніх пізнавальних інтересів та запитів;

- роботу з книгою організують так, щоб задоволення інтересу стало життєво необхідним для кожного учня, а докладені зусилля приносили дитині радість;

- поєднують навчально-дослідницьку діяльність з читанням книг чи їхніх фрагментів;

- значну увагу приділяють організації процесу сприймання учнями тексту та розумінню його змісту.

Аналіз сучасного освітнього процесу переконливо доводить, що значущими для формування у молодших школярів компетентності «Вільне володіння державною мовою» є різні види діяльності за умови їх організації і в урочний, і в позаурочний час. У цій статті увагу буде акцентовано на читанні, усному та письмовому висловлюванні учнями своїх думок з виконанням таких засобів як досліді та навчально-дослідницькі завдання. Т. Мієр визначає навчально-дослідницьке завдання як «спеціально створену

навчальну ситуацію, яка являє собою низку взаємопов'язаних навчальних проблем, які, набувши форми оптимальних структурних одиниць навчального матеріалу (вправ, задач, дидактичних ігор, навчальних проєктів, дослідів, спостережень, екскурсій, практичних робіт), містять необхідну супровідну навчальну інформацію (запитання, приписи, інструкції, алгоритми способу виконання дій тощо), сприяють вияву пізнавальної самостійності й взаємодії молодшого школяра з іншими та спрямовують навчальні дії в напрямі відкриття суб'єктивно нових знань і способів діяльності» [4, с. 148].

З власного педагогічного досвіду автора статті можна навести навчально-дослідницьке завдання «Впізнаючи рослину, навчаємося розуміти зміст тексту».

Перебіг навчально-дослідницького завдання

1. Поміркуйте, яку рослину називають колючим лікарем. Свої міркування запишіть або розкажіть.

Прочитайте текст «Хитроці з воском», підкресліть у ньому слова, що допомагають визначити назву рослини.

Хитроці з воском

Листя _____ зовсім не схоже на листя звичайних рослин. Воно товсте, м'ясисте, знизу опукле, а зверху ввігнуто, по краям гостро зазубрене.

Якщо полити листок водою, то вона скотиться кульками, не змочивши його. Коли ж відрізаний листок занурити у склянку з водою, він відразу стане блискучим і сріблястим. Це відбувається тому, що листя цієї рослини вкрите товстим шаром воску, який і утворює специфічний матово-сірий наліт.

Віск запобігає випаровуванню води з листя. Порівняйте: за добу один квадратний дециметр поверхні листка, захищеного воском, випаровує 3 грами вологи, а без воску на один грам більше.

*Запишіть: 1) назву рослини _____;
2) слова, які допомогли її визначити.*

2. Прочитайте текст «Рослина-лікар», підкресліть слова, які допоможуть визначити назву рослини.

Рослина-лікар

Коли розрізати листок _____, то можна побачити тонку яскраво-зелену смужку поверхневого шару і блискучу, схожу на желе, середину, котра складається з великих клітин, наповнених слизуватим соком. Цей сік дивовижна лікувальна речовина.

Якщо хтось травмував пальця, варто взяти

невелику частину листка алое, розрізати його вздовж та прикласти лікувальним соком до рани. Вона швидко почне загоюватися. За лікувальні властивості рослина отримала назву колючий лікар.

Запишіть: 1) назву рослини _____;
2) слова, які допомогли її визначити.

Зробіть висновок, про яку рослину ви прочитали тексти? Чи відразу ви впізнали рослину, яку називають колючим лікарем?

Попрацюйте зі словничком «Нові українські слова». Якщо ви дізналися про нові слова, то запишіть їх до словничка разом із поясненням, що ці слова означають.

Також В. Сухомлинський [6] вказував на те, що якщо набуті вміння і навички не застосовуються на практиці, навчання поступово виходить зі сфери духовного життя дитини, неначе відділяється від її інтересів і захоплень. Дуже важливо, щоб мислення учнів ґрунтувалося на дослідженні, пошуках, щоб усвідомленню наукової істини передувало нагромадження, аналіз, зіставлення і порівняння фактів. Спостерігаючи явища і картини природи, дитина оволодіває формами й процесами мислення, її мовлення збагачується поняттями, кожне з яких наповнюється реальним змістом та причинно-наслідковими зв'язками, які помічені гострим зором допитливого спостерігача.

Як приклад збагачення мовлення новими поняттями, наведено опис досліду «Вплив чорного та зеленого чаю на розвиток рослин». Молодшим школярам пропонується провести дослід та перевірити, як впливає чай на розвиток рослин, виконавши такі дії [2]:

1. Приготуйте три пластикових прозорих

стаканчики, дві майонезні банки, одну півлітрову банку, миску, ложку, три квасолини, три невеликі аркуші паперу, скотч, ножиці.

2. Після приготування чорного чаю без цукру вибирайте у підготовлений посуд (наприклад, майонезну банку) чайну заварку доти, поки її вміст не заповнить половину банки.

3. У такий же спосіб назбирайте половину майонезної банки використаного зеленого чаю.

4. Наберіть півлітрову банку ґрунту.

5. Візьміть перший пластиковий стаканчик, наповніть його ґрунтом та підпишіть «Ґрунт».

6. Візьміть майонезну банку, у яку ви зібрали використаний чорний чай, та додайте до нього таку ж кількість ґрунту. Старанно перемішайте ґрунт з чорним чаєм.

7. Візьміть другий стаканчик, наповніть його підготовленою сумішшю та напишіть «Ґрунт з використаним чорним чаєм».

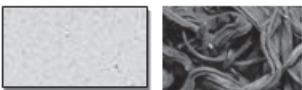
8. Візьміть майонезну банку, у яку ви зібрали використаний зелений чай, та додайте до нього таку ж кількість ґрунту. Старанно перемішайте ґрунт з зеленим чаєм.

9. Візьміть третій стаканчик, наповніть його підготовленою сумішшю та напишіть «Ґрунт з використаним зеленим чаєм».

10. У кожному з трьох стаканчиків, зробіть посередині отвір, налейте води та посадіть одну квасолину.

11. Поставте стаканчики на підвіконня, спостерігайте за ростом квасолин та робіть записи в таблиці.

12. Сформулюйте висновок про вплив чаю на розвиток квасолі. Які нові слова ви запам'ятали та використовували у мовленні.

Ґрунт	Ґрунт з використаним чорним чаєм	Ґрунт з використаним зеленим чаєм
		
Висновок:	Висновок:	Висновок:

Також слід наголосити на тому, що процес сприймання дітьми змісту твору має особливості, зокрема такі: смислове сприйняття спирається аж ніяк не на аналіз кожного наступного речення, а на те, щоб вловити зміст тексту. Прийом сприйняття інформації тексту відбувається не «знизу вгору» – слово, словосполучення, граматична

структура, речення, текст, зміст, а «зверху вниз» – текст, великий смисловий уривок, зміст тексту [10].

Прикладом реалізації руху «зверху вниз» в позаурочний час може слугувати навчально-дослідницьке завдання «Досліджуючи дощ, розвиваємо усне і писемне мовлення».

Перебіг навчально-дослідницького завдання

1. Поміркуйте, як можна дізнатися, що скоро буде дощ.

2. Розкажіть про свої думки або запишіть їх.

3. З яких хмар, на вашу думку, може випасти дощ? Оберіть на небі хмару і поміркуйте, чи випаде з неї дощ. Який це буде дощ: обложний чи зливовий.

4. Прочитайте текст і зробіть висновок про правомірність чи помилковість своїх думок.

Обложний чи зливовий

Дощ – атмосферні опади у вигляді крапель води, діаметром від 0,5 до 7 мм. За інтенсивністю випадання розрізняють дощ обложний, який охоплює велику площу водозбору, і зливовий – із вищою інтенсивністю випадання опадів та меншою площею їх поширення.

5. Попрацюйте зі словничком «Нові українські слова». Якщо ви дізналися про нові слова, то запишіть їх до словничка разом із поясненням, що ці слова означають.

6. Прочитайте тексти «Бджоли-синоптики» та «Квіти-синоптики», сплануйте хід спостережень, проведіть їх та занотуйте міркування-висновки.

«Бджоли-синоптики»

Якщо бджоли роєм гудуть біля акації, горобини, жасмину, фіалки, волошок, тобто медоносних рослин, завтра буде ясний день. Квіти цих рослин виділяють нектар у суху погоду.

Планування ходу спостереження:

Висновки за результатами спостереження: «Квіти-синоптики»

Про дощ, який наближується, попередять краплини рідини, які збираються на кінчиках листя квітів кал та канн. Якщо краплини з'явилися вранці, варто чекати дощу увечері.

Про те, якою буде погода, можна дізнатися, спостерігаючи за квітами кульбаби. Якщо в небі сонце, а квіти кульбаби закриті, то буде дощ. Коли на небі пропливають хмари, а квіти відкриті, дощу не буде, або він буде короткочасним.

У суху погоду пушинки кульбаби розлітаються від найменшого подиху вітру. У

негоду квітка складає пушинки як парасольку, і дощ, вітер, дмухання людини не зрушують їх з місця.

Планування ходу спостереження:

Висновки за результатами спостереження:

Отже, процес навчання в початковій школі має забезпечити досягнення мети, затребуваної суспільством. Стосовно початкової школи – це формування та розвиток в молодших школярів компетентності «Вільне володіння державною мовою» в різних видах діяльності, які організуються як в урочний, так і позаурочний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вашуленко М. С. Нові цілі початкової освіти. Освіта України. 2016. №13. С. 4.

2. Велика З. Ф. Формування читацьких інтересів молодших школярів засобами навчально-дослідницької діяльності: методичний посібник. КОППО, 2016. 50 с.

3. Державний стандарт початкової освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. №87.

4. Мієр Т. І. Організація навчально-дослідницької діяльності молодших школярів: монографія. Кіровоград: ФОП Александрова М. В., 2016. 424 с. С. 148.

5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ: Радянська школа. 1972. 243 с.

6. Сухомлинський О. В. Павлицька середня школа. *Вибрані твори*: в 5-ти т. Київ: Радянська школа. 1977. Т. 4. С. 7–385.

7. Сухомлинський О. В. Статті. *Вибрані твори*: в 5-ти т. Київ: Радянська школа. 1977. Т. 5. 639 с.

8. Типова освітня програма початкової освіти (авторський колектив під керівництвом Р. Б. Шияна: лист Міністерства освіти України від 25.05.2018 р. №1/9-344, 1-2 кл. С. 4

9. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом О. Савченко: лист Міністерства освіти України від 25.05.2018 р. №1/9-344, 1-2 кл. С. 6.

10. Яблонська Т. М. Дидактичні засади навчання іншомовного читання молодших школярів: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.09 – теорія навчання. Одеса, 2004. 223 с.